

НАЦИОНАЛНА УСТАНОВА
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ
НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

БИТОЛА

2016

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ НА Н.У. ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА
СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И МУЗЕЈ – БИТОЛА

Претседател на редакциски одбор:
Александар Литовски

Членови на редакциски одбор:
Зоран Алтипармаков
Викторија Момева Алтипармаковска
Ристо Палигора

Технички секретар: Владо Ѓоревски

Лектор: Каљопи Лутовска
Печати: Херакли Битола

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

930.85(497.7)(082)

ЗБОРНИК на трудови. 19 / [уредник Александар Литовски]. - Битола :
НУ Завод и Музеј Битола, 2016. - 200 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4754-09-1

а) Македонија - Културна историја - Зборници
COBISS.MK-ID 101849354

Содржина:

Д-р Александар Литовски, Ставовите на Ренос Михалеас за македонското национално прашање во 1944 година.....7-15

Д-р Роберто Трајковски, Активностите за формирање на 21. планинска дивизија СС „Скендербег“ според документацијата од архивата на „Волфганг Воперсал“.....17-28

Д-р Лидија Ѓурковска, Габриела Топузовска, Трговско-индустриската комора во Скопје во периодот меѓу двете светски војни..... 29-39

Д-р Александар Симоновски, Народноослободителните одбори во административната единица Битолска околија (1945) 41-46

Рубинчо Белчевски, Монументален меморијален комплекс „Парк на Револуцијата“-Прилеп - Алеја на Народните херои - Могила на Непобедените - Споменик Жена - борец.....47-57

Д-р Катерина Мирчевска, Љубица Јанчева, Скопскиот земјотрес низ страниците на весникот „Нова Македонија“: помошта на Битола за Скопје.....59- 66

М-р Стојанче Костов, Фолклорниот фестивал Илинденски денови низ видеата на американскиот фолклорист Роберт Хенри Либман.....67-73

Д-р Мери Стојанова, Обреден циклус на празнување за Ѓурѓовден во Преспа..... 75-83

Горан Василевски, „Тајане Бојане имам брат Свети Јоване“..... 85-93

Бранко Ѓорѓиев, Тајната патна мрежа на Македонската револуционерна организација во Струмица и Струмичко..... 95-105

Илија Ристески, Руралната градителска традиција од прилепскиот крај во контекст на класичната архитектура и култура - низ историската ретроспектива и сегашност..... 107- 120.

Душко Темелкоски, Гробници издлабени во карпа на локалитетот „Сурун“ кај Горно Село..... 121-130

М-р Оливера Макриевова, Јовица Богоев, Применетата техника и технологија кај историските слоеви на ѕидното сликарство во џамиите Исхак Челеби и Гази Хајдар Кади од XVI век во Битола..... 131-145

Владо Ѓорески, Ликовното творештво на Стојан Апчевски....147-175

Биљана Темелкоска, Издавачката дејност на НУ Завод и музеј - Прилеп..... 177-188.

Почитувани читатели!
Почитувани колеги!

Повторно, по деветнаесетти пат, пред вас се наоѓа новиот број на „Зборникот на трудови“ на Националната установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола. Ова наше стручно и научно списание со долга традиција ви презентира изворни материјали или нови сознанија, кои се научно и стручно валидни и издржани и кои ќе придонесат за подобро разбирање на некои сегменти од областите на кои се однесуваат.

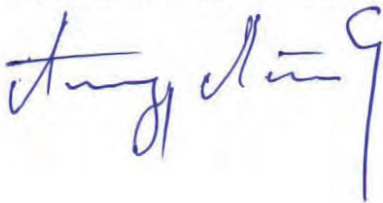
Во овој број, поместени се петнаесет прилози од разни стручни области и од колеги и колешки вработени во разни научни и стручни институции на Република Македонија. Сите прилози кои пристигнаа беа рецензирани пред да се објават во „Зборникот на трудови“ од компетентни стручни лица.

Во овој осумаесетти број во нашето списание поместуваме еден in memoriam за наш прерано починат колега.

И во оваа прилика, како и неколкупати претходно, повторно се обраќаме до сите колеги од сродните стручни институции, а и до сите научни работници во Република Македонија кои работат на теми кои се од сферата на заштитата и презентацијата на движното и недвижното културно наследство, како и од музеологијата, етнологијата, фолклористиката, историјата, археологијата, историјата на уметноста, во иднина слободно да се пријават со свои научни и стручни трудови и да ја збогатат содржината на нашиот „Зборник на трудови“. Секако, Редакцискиот одбор, а пред сè претседателот и техничкиот секретар, стојат на располагање во текот на целата година со цел да разјаснат евентуални нејасноти и да ги прифатат испратените стручни трудови.

Претседател на Редакцискиот одбор

д-р Александар Литовски

Директор

Зоран Алтипармаков

Стојанче КОСТОВ,¹

ФОЛКЛОРНИОТ ФЕСТИВАЛ ИЛИНДЕНСКИ ДЕНОВИ НИЗ ВИДЕАТА НА АМЕРИКАНСКИОТ ФОЛКЛОРИСТ РОБЕРТ ХЕНРИ ЛИБМАН²

Апстракт: Фолклорните фестивали и манифестации заземаат значајно место во културниот и во сценско-уметничкиот живот во Македонија. Тие претставуваат можност за презентирање на вокалната, на инструменталната и на орската традиција од најразлични игроорни групи и фолклорни ансамбли од руралните средини, како и културно-уметнички друштва од поголемите градски центри кои негуваат репертоар на традиционална музика и игра, но и стилизирани вокални, инструментални и орски содржини. Видеата како еден релевантен материјал служат за детално анализирање на фестивалите од повеќе аспекти, а во овој случај тоа ќе бидат видеозаписите на Роберт Хенри Либман од фестивалот *Илинденски денови* одржан во 1971 година во Битола.

Клучни зборови: фолклор, видеозаписи, сценска презентација, фолклорни групи, етнокореолошки аспект.

Како еден од најреномираните и најрепрезентативните фестивали кои до денес се одржуваат во Македонија, *Републичкиот фестивал за народни песни и игри Илинденски денови – Битола* претставува извор за проучување на сценското презентирање на фолклорот. Овој Фестивал за првпат се одржа во 1970 година во периодот од 28 до 2 август, а во 1973 година прерасна во *Установа за народна култура Илинденски денови – Битола*. Овој Фестивал привлекувал големо внимание од домашните истражувачи од областа на етнокореологијата како Михаило Димоски, од областа на етномузикиологијата Александар Линин, Боривоје Цимревски, Ѓорѓи Ѓорѓиев. Освен за домашните, овој Фестивал бил мошне интересен и за странските истражувачи, а еден од нив е американскиот фолклорист-ентузијаст Роберт Хенри Либман кој голем дел од својот живот го посветил на истражувањето на народните ора на фестивалите и во руралните средини во Македонија и на Балканот.

Видеоматеријалите како резултат на визуелниот метод, кои содржат значајни податоци за орската традиција во минатото, претставуваат

¹Стојанче Костов, магистер по етнокореологија, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје, ул. „Рузвелтова“, бр. 3, 1000 Скопје, ул. „Добромир Хрс“, бр. 40, 1000 Скопје, stole_kostov88@yahoo.com

² Темата на овој труд е извадок од магистерски труд со наслов *Етнокореолошката заоставитина на Роберт Хенри Либман* одбранета на 22.12.2015 година на Музичката академија при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип.

најрелевантен документиран материјал за етнокореолошката наука. Преку видеоматеријалите најпрецизно може да се набљудуваат сите аспекти на орската традиција во некоја рурална средина, но и на фолклорните фестивали.

Пред да започнеме со прегледот треба да се напоми дека обемиот емпириски материјал на американскиот фолклорист Роберт Хенри Либман содржи четири ДВД ЦД со видеозаписи снимени со камера и пренесени во дигитална форма од самиот автор на видеата. Секое ЦД носи наслов *Bob's Macedonian Super – 8*, назначени со бројки од 1 до 4. Податоците на кои ќе биде направен преглед произлегуваат од записите на фолклористот Либман, односно негов личен *индекс на видеа* кој тој го креирал во компјутерската програма Мајкрософт ексел. Во овие негови индекси на видеа запазени се просторот и времето, како и учесниците на видеото. За записите кои се однесуваат на *Републичкиот фестивал за народни игри и песни Илинденски денови* карактеристично е што содржината на поголемиот број на видеозаписи е детално опишана според негов сопствен начин, додека за помал број од видеозаписите содржината е непотполна. Комплетниот емпириски материјал на американскиот фолклорист Роберт Хенри Либман е депониран во Архивот на Одделот за етнокореологија во Музичката академија при Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип.

Во конкретниов случај ќе бидат анализирани видеозаписи кои сведочат за почетоците на фестивалот *Илинденски денови*, особено од неговото второ издание во 1971 година. Ваквиот емпириски видеоматеријал е од исклучително значење, пред сè, за македонската етнокореологија, но исто така и за етномузикологијата и за етнологијата. Овојпат ќе се осврнеме на видеозаписите исклучиво од етнокореолошки аспект при што ќе се согледаат различните фолклорни групи, како и нивниот игроорен репертоар кој го презентираат. Треба да се напоми дека редоследот на прегледот на видеата не кореспондира со официјалната програма на Фестивалот во 1971 година. Редоследот на прегледот на видеозаписите е според местото на кое се наоѓаат во дисковите.

Прегледот на игроорните групи кои настапуваат на Фестивалот во 1971 година го започнуваме со *Културно-уметничкото друштво Јосиф Јосифовски од Гевгелија*. Членовите на ова културно-уметничко друштво ги презентираат русалиските ора *Капидан Аваси*, *Влашкото оро*, *Тодоро оро* (се работи за орото Тодоро биро капидан) со инструментална придружба на зурла и на тапан. Овие русалиски ора се типични машки ора кои во традицијата имаат обреден карактер поради временскиот период кога тие се изведуваат (од Божиќ до Водици). Според авторите кои ги опсервираат русалиските групи и нивните ора се забележува голема разновидност во контекст на репертоарот (Јаневски, 2013: 59). Репертоарот бил голем и разновиден, но најкарактеристични ора се: *Злата*, *Гајда аваси*, *Карајусуф аваси*, *Тодоро биро капидан*, *Капитан аваси*, *Крмази фустан* (црвен фустан) и *Али коч* (Димовски, 1974: 117-119). Според записите на Илија Алушевски,

КУД Јосиф Јосифовски е постојан учесник на фестивалот *Илинденски денови* поради што на дваесетгодишниот јубилеј на Фестивалот тие настапуваат со сплет од ора и песни од Егејскиот Дел на Македонија (Алушевски, 1990: 183).

Во 1971 година регистрирана е група која потекнува од етничкиот предел Радовишко Поле. Станува збор за *фолклорната група од селото Габревци*, каде што можат да се проследат неколку соборски ора кои се изведуваат со инструментална придружба на гајда и на тапан. Орото *Кукуруигу петле* го изведуваат мажи и жени, потоа орото *Маца вода лила*, кое е типично женско оро каде што девојките во текот на целото оро носат стомни на главата. За ова оро во индексот за видеа на Либман називот е непознат, но според пишаните извори и теренските материјали кои се достапни може да се види дека станува збор за орото *Маца вода лила*. Понатаму на видеозаписот можат да се проследат машкото оро *Тоска*, женското оро *Чачак*, орото *Циганчица* кое го играат мажи и жени мешано. На видеото, исто така, може да се увиди дека мажите играат оро од тип на *Крстач*, што не е заведено кај авторот на видеата. Интересно е да се напоми дека ова оро, според теренските истражувања и според литературните извори, е застапено во еден поширок ареал во Источното игроорно подрачје. Може да се сретне и уште како *Крстач*, а се сретнува како назив и *Штипски крстач* или *Штипско крстачко* што се игра во околината на градот Штип.

Фолклорната група од селото Годивје, Дебарца е наредната група евидентирана на фестивалот *Илинденски денови* во Битола. Членовите на фолклорната група настапуваат со неколку соборски ора карактеристични за етничкиот предел Дебарца. Станува збор за орото *Лесното* кое го играат мажи фатени за рамо, кое е заведено уште и како *Правото*, а исто така забележано е и орото *Четворка*, описно објаснето од авторот на видеата.

Во понатамошниот преглед на материјалите доаѓаме до *фолклорна група од селото Слепче*, од етничкиот предел Железник. На овој видеозапис се забележуваат неколку соборски ора кои ги изведуваат мешано мажи и жени, како и ора кои мажите и жените ги изведуваат посебно. Оро кое е со мешовит играчки состав е орото *Лесното*, додека оро кое го играат само жени е орото *Невестинско*. Како машки ора презентирани од фолклорната група од селото Слепче се орото *Тешкото* и орото *Беранче*. Споменативе ора игроорците ги изведуваат во придружба на гајда и на тапан.

Како наредна фолклорна група која е регистрирана е *Културно-уметничкото друштво од Прилеп*. Во индексот на видеа на Либман се дава опис дека оваа игроорна група носи носија од Мариово. На видеозаписот се регистрирани неколку соборски ора и тоа орото *Беранче* и орото *Буфчанско*, кои ги изведуваат жени. Според Димоски ова оро потекнува од Битолско, а го играат само жени. Држењето на игроорците е за раце свиени во лактите, а кога станува збор за карактерот на орото Димоски вели дека орото се одликува со умерено-брзо темпо со постепено забрзување и се игра на полустапала со мало балансирање на телото (Димоски, 1977: 56). Исто така се

забележува уште едно женско оро кое авторот на видеата Либман го дефинира како *Женско крстено* или *Пуштено*.

Албанците кои живеат во Македонија будат особен интерес кај Либман, па затоа на фестивалот *Илинденски денови* тој регистрира албанска фолклорна група од градот Тетово, етнички предел Долни Полог. На видеото се застапени албанските ора *Калач*, каде што во одреден момент изведуваат соло игра поставени во отворен круг со инструментална придружба на зурли и на тапан, а Либман особено го истакнува моментот кога ороводецот се качува на тапан. Прикажано е и орото *Чупурлика* кое го изведуваат мажи и жени заедно. Во последниот дел од ова видео запишано е дека се изведува *тип на чочек* кој го играат жени на зурла и на тапан.

На Фестивалот во Битола учествува уште една албанска фолклорна група чиј настап е снимен од американскиот фолклорист. Се работи за *Фолклорната група Лиман Каба* која потекнува од Дебар, од етничкиот предел Дебарско Поле. Според записите дадени во индексите за видеа презентирани се ората *Беранче* и орото *Шота* кое го изведуваат двајца мажи во игра во парови со инструментална придружба на зурли и на тапан.

Прегледот на видеата го продолжуваме со настапот на фолклорна група од Штип, етнички предел Овче Поле, чиј назив е непознат. Оваа група на Фестивалот презентира неколку ора кои кај Либман се заведени како машки ора, и тоа *Крстачко* и *Комитско*. Последното оро кое е регистрирано авторот го запишува како *Старо тешко* (Тиквешко), што може да биде предмет на подетална анализа.

Во понатамошниот дел од текстот ќе се изнесат податоци за три фолклорни групи. Првата од нив е фолклорната група од Крива Паланка за која американскиот фолклорист не оставил конкретни информации. На видеозаписот може да се види изведба на оро од типот *Тројка*, според структурата на игроорниот образец, кое го играат мажи и жени фатени за појас. Главна карактеристика на орската традиција се називите на ората да се добиваат по бројот на стапките на изведување, како на пример: *Тројка*, *Четворка*, *Шестица*, *Осмица* итн. (Јаневски, 2013: 67). Според овој податок можеме само да претпоставиме дека се работи за орото *Тројка*, но не можеме со сигурност да потврдиме, па затоа орото кое е забележано на видеозаписот е подложно на подетално истражување и анализа.

Пред да продолжиме со прегледот на наредниот видеозапис треба да се напоми дека снимениот видеоматеријал е со многу слаб квалитет, па приморани сме да се потпреме на записите на авторот на видеата. Описот го продолжуваме со следната игроорна група за која е направен видеозапис, а тоа е *Фолклорната група од Егејска Македонија*, како што е заведена кај Либман. Може да се види дека се работи за фолклорна група од Костурско и фолклорна група од Воденско, кои на Фестивалот во Битола настапуваат како посебни групи. Костурската фолклорна група која е составена од жени изведува ороводна песна *Мори одао шарена*, а игроорниот образец е од типот на *Лесното*. Понатаму следува машката игроорна група од Воденско која го

изведува орото *Машкото*, каде што во првиот дел играат индивидуално, а кога орото се забрзува се фаќаат за рака. Јаневски за ората од овој етнички предел истакнува дека во истражувањата кои се вршени во последниве дваесет години собрани се повеќе податоци. За овој предел познати ора се: *Кривото*, *Машкото*, *Патрунино*, *Саракинското*, *Зборското*, *Донкино*, *Сулејмановото*, *Буките*, *Пуседница* итн. (Јаневски, 2013: 61). Во понатамошниот дел на видеозаписот и според записите на Либман следува орото *Левото* кое го изведува женската игроорна група од Костурско. За ова оро во литературата наоѓаме податоци од етнокореологот Јаневски кој истакнува дека орото *Левото* само по себе е доста интересно поради фактот што во еден момент орото се игра во лево, односно во обратна насока на движење во однос на сите други ора во Македонија (Јаневски, 2013: 63). Правецот на движење во лево се применува и кај жените од Костурско во текот на нивниот настап на Фестивалот во Битола. *Бајрачето* е следното оро кое е регистрирано со видеозапис каде што во одреден дел на орото се сретнува и се игра во парови, поточно на знак на ороводецот играчите во парови се одделуваат и продолжуваат да играат во парови (Јаневски, 2013: 63). Мажите од Воденско го изведуваат орото *Станкино* каде што се држат за рака и во одреден дел орото се забрзува. На крајот мажите го играат орото *Кривото*, кое е карактеристично за етничкиот предел Воденско. Инструменталната придружба на сите претходно споменати ора е непозната и не може со сигурност да се утврди бидејќи авторот овој податок не го заведува. Во процесот на анализа на видеото е невозможно да се дефинира оркестарот поради тоа што видеото е без звук.

На последното видео кое е регистрирано од американскиот фолклорист Либман се наоѓа *фолклорна група од Скопје* која настапува на *Фолклорниот фестивал Илинденски денови* во Битола. Потеклото на фолклорната група не е потврдено од авторот, а не е потврдена ни годината на одржување. Во овој случај се работи за орото *Грбач* кое го изведуваат мажи, кои се држат за рамо, а во одреден момент од орото го играат со пуштени раце, но ја задржуваат формата на отворен круг.

Освен овие видеозаписи, значајно е да се напоми дека постојат и литературни извори кои сведочат за почетоците и за развитокот на споменатиов Фестивал. Еден од првите автори кои пишуваат за Фестивалот е етномузикологот Ѓорѓи Ѓорѓиев со неговиот текст *Републичкиот фестивал за народни песни и игри Илинденски денови – патоказ за фолклорните групи и културно-уметничките друштва во Македонија* издаден во 1974 година во списанието на *Институтот за фолклор* (Ѓорѓиев, 1974: 243). Во форма на извештај тој се осврнува на Фестивалот одржан во 1973 година каде што потенцира дека Фестивалот со својата функционалност го оправдува своето постоење како патоказ за сите изведувачи кои во иднина ќе го презентираат и ќе го афирмираат македонскиот фолклор. Уште еден етномузиколог кој директно учествувал во стручната жири-комисија во почетоците на Фестивалот е и Боривоје Џимревски. Неговиот текст *Фестивал на народни*

песни и игри Илинденски денови – 1974 во Битола говори за учесниците, односно за фолклорните групи кои учествуваат таа година на Фестивалот, за добитниците на награди и на признанија, како и за одредени недостатоци во однос на застапеноста на народниот музички инструментариум на Фестивалот (Цимревски, 1974: 308). За дваесетгодишниот јубилеј на Фестивалот, авторот Илија Алушевски пишува за успешноста и за континуитетот на одржување на *Републичкиот фестивал на народни игри и песни Илинденски денови*, како и за учесниците и наградените. Исто така тој прави кратка ретроспектива на изминатите години каде што забележува дека Фестивалот го посетиле преку 1 600 000 гледачи (Алушевски, 1990: 184). Значајно е да се напоми дека *Републичкиот фестивал на народни песни и игри Илинденски денови – Битола во 2015 година* го прослави својот 45-годишен јубилеј, а во последните години добива статус и на меѓународен фестивал.

На крајот може да се заклучи дека видеозаписите од *Републичкиот фестивал за народни песни и игри Илинденски денови* се од големо значење поради фактот што недостасуваат видеозаписи од споменатиов Фестивал преку кои може да се анализира сценската презентација на фолклорот од повеќе аспекти. Американскиот фолклорист Роберт Хенри Либман со неговиот ентузијазам успеал преку видеозаписите да евидентира дел од сценските настапи на игроорните групи. Со ова тој ги задолжува сите истражувачи на фолклорот да ги анализираат и да ги проучуваат видеоматеријалите кои се од непроценливо значење за македонската традиционална култура.

Библиографија:

Алушевски, Илија, (1990). Дваесетгодишен јубилеен фестивал на народни игри и песни „Илинденски денови“ – Битола '90 симбол на двата Илиндена, *Македонски фолклор*, XXIII/46, Скопје, 1990, стр.183-184.

Димоски, Михаило, (1974). *Орската традиција во село Ињево (Радовишко)*, МФ, број 4, Скопје.

Димоски, Михаило, (1977). Македонски народни ора: од репертоарот на ансамблот за народни песни и игри „ТАНЕЦ“- Скопје, Наша книга, Институт за фолклор (орска народна традиција кн. 2).

Јаневски, Владимир, (2013). *Етнокореолошки карактеристики на македонските народни ора (по избрани примери)*, Институт за фолклор, Скопје.

Ѓорѓиев, Ѓорѓи, (1974). Републичкиот фестивал за народни песни и игри „Илинденски денови“ – патоказ за фолклорните групи и културно-уметничките друштва од Македонија, *Македонски фолклор*, VII/13, Скопје, стр. 243-244.

Цимревски, Боривоје, (1974). Фестивал за народни песни и игри „Илинденски денови“ – 1974 година во Битола, *Македонски фолклор*, VII/14, Скопје, стр. 308.

Summary

The *Ilindenski denovi* folklore festival throughout the videos of the American folklorist Robert Henry Leibman

The Folklore Festivals and events occupy an important place in the cultural and artistic life in Macedonia. These events are a great opportunity to present vocal, instrumental and dance tradition by various dance groups and folk ensembles from rural areas and cultural associations of the major urban centers. The festivals are a place where different repertoire of traditional music and dance and stylized folk dance can be presented. Videos are a relevant material, used for detailed analysis of festivals in many ways, and in this case it will be videos of Robert Henry Leibman of *Ilinden Days festival* held in 1971 in Bitola.

